

Wojciech Słomski

ORCID: 0000-0003-1532-0341

(Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, Polska)

Tadeusz Czeżowski – obszary filozofowania

Artykuł przedstawia poglądy Tadeusza Czeżowskiego, który był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli szkoły lwowsko-warszawskiej. Sformułował szereg reguł określających sposób postępowania w nauce. Najważniejszym wnioskiem jest stwierdzenie, że także teorie metafizyczne mają określoną strukturę logiczną, czyli są interpretacjami logiki, nic zatem nie stoi na przeszkodzie, by również metafizykę uznać za dziedzinę nauki. Według Czeżowskiego istnieją dwa rodzaje teorii etycznych: etyka empiryczna oraz etyka dedukcyjna. Czeżowski jednak nie podjął próby stworzenia własnego systemu etycznego.

Słowa kluczowe: Tadeusz Czeżowski, filozofia, nauka, historia filozofii, filozofia polska

Tadeusz Czeżowski urodził się w 26 lipca 1889 r. w Wiedniu. Szkołę ludową ukończył we Lwowie, następnie kontynuował naukę w gimnazjum, po czym, w 1907 r., zdał egzamin maturalny. Już w czasie nauki w gimnazjum zainteresował się logiką i filozofią, przesłał także do „Przeglądu Filozoficznego” swój pierwszy artykuł filozoficzny, nie uzyskał jednak odpowiedzi.

W 1907 r. rozpoczął studia filozoficzne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jana Kazimierza pod kierunkiem m.in. Kazimierza Twardowskiego i Jana Łukasiewicza. Równocześnie studiował także fizykę i matematykę, m.in. pod kierunkiem Wacława Sierpińskiego. Studia ukończył w 1912 r. i w tym samym roku zdał egzamin państwowy na nauczyciela fizyki i matematyki, a dwa lata później uzyskał tytuł doktora z filozofii i matematyki na podstawie pracy z teorii klas (promotorem był Twardowski).

Jeszcze w okresie studiów, w 1911 r., Czeżowski rozpoczął pracę jako nauczyciel w VI Gimnazjum we Lwowie. Pracę tę kontynuował przez trzy lata, a po uzyskaniu stopnia doktora został zatrudniony przez Twardowskiego jako kierownik kancelarii uniwersyteckiej. W tym okresie został przyjęty do Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie. W 1916 r. mianowano go zastępcą członka Zarządu TF.

W momencie wybuchu wojny Czeżowski jako kierownik szkolnego obozu wakacyjnego przebywał w górach w Czarnogórze. Usiłował wówczas wstąpić na ochotnika do wojska, próba ta jednak nie powiodła się (choć kilka lat później wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej), toteż przeniósł się ze Lwowa do rodziny w Wiedniu. Nie pozostał jednak obojętny wobec wydarzeń wojennych, czego dowodem jest fakt, że wspólnie z Twardowskim zaangażował się w organizowanie pomocy dla uczniów i studentów z obszarów, na których toczyły się działania wojenne. W 1914 r. doktoryzował się, a przedłożona przez niego rozprawa doktorska została nagrodzona najwyższym w monarchii habsburskiej odznaczeniem *sub auspiciis Imperatoris*.

Czeżowski opuszcza Lwów w 1918 r., ponieważ otrzymuje propozycję pracy w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. Piastuje początkowo stanowisko starszego referenta, następnie zostaje radcą ministerialnym i dyrektorem Departamentu Nauki i Szkół Wyższych. Do jego zadań należało m.in. ujednoczenie systemu szkolnictwa na terenach należących wcześniej do trzech różnych zaborów. W 1920 r. habilituje się na podstawie pracy na temat zmiennych i funkcji.

W 1923 r. Czeżowski otrzymał stanowisko profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, gdzie objął katedrę filozofii. Prowadził wykłady głównie z logiki, teorii poznania i metodologii. W 1936 r. uzyskał tytuł profesora zwyczajnego i kontynuował pracę dydaktyczną aż do zamknięcia uniwersytetu przez władze litewskie pod koniec 1939 r. Potem zatrudnił się jako nauczyciel fizyki i matematyki w polskich klasach gimnazjum dla dorosłych, a w okresie okupacji niemieckiej pracował jako nauczyciel języka niemieckiego dla urzędników dyrekcji kolei.

Przez cały okres II wojny światowej Czeżowski przebywał na Litwie. Podobnie jak inni polscy uczeni, brał udział w tajnym nauczaniu zarówno na poziomie średnim, jak i wyższym. Zaangażował się także w pomoc Żydom, za co po wojnie został wyróżniony nagrodą „Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata”. W 1943 r. został aresztowany i wraz z innymi Polakami wywieziony do obozu pracy w pobliżu Kowna, gdzie spędził kilka tygodni. Po wkroczeniu Armii Czerwonej do Wilna ponownie zatrzymało go NKWD, jednak w areszcie spędził jedynie tydzień.

Wkrótce później został przeniesiony przez nowe władze do Torunia, gdzie włączył się w tworzenie Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika oraz podjął intensywną działalność naukową. To właśnie w Toruniu powstały najważniejsze prace uczonego z dziedziny logiki, epistemologii, aksjologii i etyki. W 1960 r. przeszedł na emeryturę, nie zaprzestał jednak aktywności naukowej i dydaktycznej, spotykając się co jakiś czas z pracownikami naukowymi Zakładu Filozofii UMK. W roku 1980 Senat UMK odznaczył Czeżowskiego tytułem doktora *honoris causa*. Uczony zmarł 28 lutego 1981 r.

Wspomnieć też warto o dydaktycznej działalności Czeżowskiego. Był on przede wszystkim wybitnym nauczycielem akademickim, którego uczniami byli m.in. L. Gumański, M.R. Mayenowa, B. Wolniewicz, W. Kubik i Z. Zwinogrodzki. Starał się propagować kulturę filozoficzną zarówno na niefilozoficznych kierunkach studiów uniwersyteckich, jak i poza środowiskiem uniwersytetu. Pełnił też kilka funkcji administracyjnych na uniwersytecie. Był przewodniczącym komisji egzaminów magisterskich Wydziału Humanistycznego, prezesem komisji egzaminów państwowych w Wilnie dla kandydatów na nauczycieli szkół wyższych, rzecznikiem dyscyplinarnym do spraw słuchaczy, kuratorem Koła Naukowego Studentów, założycielem Wileńskiego Towarzystwa Filozoficznego. Także po przeniesieniu do Torunia zaangażował się w działalność dydaktyczną i organizacyjną: pełnił m.in. funkcję przewodniczącego Senackiej Komisji Kontroli w pierwszym senacie uczelni, delegata do spraw młodzieży, Kuratora Bratniej Pomocy, opiekuna Katedry Psychologii. Współpracował z Polską Akademią Nauk (od 1951 r.) jako członek Komitetu Filozoficznego i kierownik Grupy Metodycznej Sekcji Historii Logiki Instytutu Filozofii i Socjologii. Przez wiele lat był redaktorem „Ruchu Filozoficznego”¹.

Czeżowski był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli szkoły lwowsko-warszawskiej², toteż traktował filozofię w sposób typowy dla środowiska filozoficznego tej szkoły, tzn. jako dyscyplinę naukową³. Innymi słowy, uprawianie filozofii miało dla niego sens jedynie o tyle, o ile filozofia była aktywnością prowadzącą do poszerzania naszej wiedzy o świecie. Filozofia nie jest więc dostarczycielką sensu życia, rodzajem światopoglądu czy też zaspokojeniem jakiejś bliżej nieokreślonej potrzeby, lecz nauką, a ściśle rzecz biorąc, zbiorem nauk powiązanych ze sobą na mocy tradycji oraz pokrewieństwa treści⁴. To zaś oznaczało, że teorie filozoficzne podlegają takim samym rygorom naukowości, jak teorie nauk przyrodniczych, a więc powinny być intersubiektywnie sprawdzalne, bezstronne, rzetelne itd.

Za podstawowe narzędzie filozofii uznawał logikę, której poświęcił szereg studiów analitycznych. Sądził, że teorie naukowe można traktować jako interpretacje systemów logicznych. Dostrzegając doniosłość logiki jako dziedziny określającej strukturę wnioskowań w nauce, Czeżowski dążył do rozwinięcia

---

¹ *Polska filozofia powojenna*, red. W. Mackiewicz, t. I, Warszawa 2005; *Słownik filozofów polskich*, red. B. Andrzejewski i R. Kozłowski, Poznań 2006; R. Jadcak, *Mistrz i jego uczniowie*, Warszawa 1997.

² J. Woleński, *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*, Warszawa 1985.

³ Zdaniem współczesnych krytyków spośród wszystkich filozofów szkoły Czeżowski był najbardziej konsekwentny w realizacji tego założenia.

⁴ Do nauk filozoficznych zaliczał on metafizykę, epistemologię, psychologię, etykę, estetykę, logikę i historię filozofii. Por. T. Czeżowski, *Propedeutyka filozofii*, Wilno 1938.

i dopracowania badań nad klasyfikacją rozumowań, zainicjowanych przez J. Łukasiewicza. Do wprowadzonego przez Łukasiewicza podziału rozumowań na dedukcyjne i redukcyjne dodał swój własny podział na rozumowania odkrywcze i uzasadniające oraz progresywne i regresywne.

Starał się rozwinąć idee logiczne F. Brentana i nadać im ściślejszą formę⁵. Wiele uwagi Czeżowski poświęcał tradycyjnym problemom logiki, którym również usiłował nadać nowoczesną formę (sądził jednak, że logika klasyczna nie jest wystarczającym narzędziem analizy rozumowań i opowiadał się za potrzebą stworzenia w tym celu logiki probabilistycznej). Starał się sformalizować logikę zdań kategorycznych (w tym także modalnych), zajmował się również klasyfikacją wyrażeń oraz pojęciem denotacji i definicji. Ogólnie rzecz biorąc, Czeżowski wniósł istotny wkład w rozwój historii logiki; do dzisiaj odbywają się zainicjowane przez niego konferencje poświęcone temu przedmiotowi.

Czeżowski sformułował szereg reguł określających sposób postępowania w nauce. Reguły te odnoszą się wprawdzie do nauki jako takiej, ponieważ jednak do nauki Czeżowski zaliczył także filozofię, zatem obowiązują one, rzecz jasna, w równej mierze specjalistów w dziedzinie nauk przyrodniczych, co filozofów. Filozof powinien więc zmierzać do prawdy i komunikować swoje ustalenia innym uczestnikom „gry o prawdę”, tzn. nie może stać się biernym obserwatorem sporów toczących się w obrębie jego dyscypliny. Nie powinien także przekraczać własnych kompetencji, tzn. wykraczać poza własną dyscyplinę, powinien odnosić się krytycznie do wyników badań innych uczonych, powinien zająć własne stanowisko w dyskusjach dotyczących trudno rozstrzygalnych problemów o zasadniczym znaczeniu dla danej dyscypliny, jednocześnie jednak powinien unikać opowiadania się po stronie jakiejś ideologii, to bowiem uniemożliwia zachowanie obiektywizmu. Zasady te Czeżowski starał się obronić przed zarzutami ze strony „oficjalnej” w owym czasie filozofii marksistowskiej, odrzucającej powszechną obowiązywalność w nauce tego rodzaju zasad⁶.

Czeżowski nie podjął próby stworzenia własnego systemu etycznego, nie uprawiał też etyki w sensie refleksji nad tym, jak żyć, aby żyć dobrze, a jego wypowiedzi dotyczące etyki w nauce są pod tym względem wyjątkiem⁷. Wynika to prawdopodobnie z faktu, że Czeżowski przywiązywał wielką wagę do

---

⁵ Czeżowski przyjął m.in. brentanowską teorię sądów, interpretację klasycznej definicji prawdy oraz część poglądów aksjologicznych. Por. I. Dąmbska, *O niektórych punktach stycznych filozofii Tadeusza Czeżowskiego i Franciszka Brentana*, „Przegląd Filozoficzny” 1979, nr 8.

⁶ Por. J. Gaćkowski, *Tadeusza Czeżowskiego formuła obiektywizmu a pluralizm w grze o prawdę* [w:] *Tadeusz Czeżowski...*, s. 59 i nast.

⁷ Oczywiście nie znaczy to, że Czeżowski nie podejmował refleksji na tematy bardziej szczegółowe. Por. np. T. Czeżowski, *Cierpienie*, (*Rozważania z zakresu etyki*), „Życie i Myśl” 1970, nr 3, s. 30.

etyki w nauce, w szczególności zaś w filozofii, którą, jak wiadomo, nie wszyscy filozofowie uważają za naukę ścisłą, a jego rozważania poświęcone etosowi uczonego wydają się elementem sporu, jaki toczył on z filozofią marksistowską. Świadczą o tym m.in. jego rozważania poświęcone takim pojęciom, jak obiektywizm i bezstronność w nauce. Za podstawowy warunek uprawiania nauki uznał on obiektywizm, nie zaś bezstronność, do której naukowiec nie jest bynajmniej zobowiązany. Zdaniem uczonego, „bezstronność obserwatora nie jest tym samym, co obiektywność; może tę zachowując przyłączyć się do tej ze spierających się stron, której zgodnie ze swym obiektywnym stanowiskiem przyznaje się słuszność”⁸.

Zasada nakazująca filozofowi dążenie do poznania rzeczywistości nie jest jednak jedyną racją przemawiającą za uznaniem filozofii za naukę. Rację dodatkową stanowi fakt, że do nauk filozoficznych należy również logika, która dostarcza formalnych struktur wszystkim pozostałym dziedzinom naukowym. „Zdania naukowe – dowodzi Czeżowski – są zbudowane według logicznych schematów zdaniowych i wiążą się ze sobą w łańcuchy rozumowań i teorie według logicznych stosunków międzyczdaniowych”⁹. Teorie naukowe powstają drogą podstawiania za zmienne logiczne wyrażen należących do danej nauki. Czeżowski zaznacza przy tym, że logicznej struktury danej nauki nie należy mylić z przeprowadzanymi w niej wnioskowaniami, te bowiem wymagają przesłanek, którymi w naukach przyrodniczych są zdania obserwacyjne, a w matematyce aksjomaty.

R. Wiśniewski zauważa, że w swych wywodach teoriopoznawczych Czeżowski nawiązywała do poglądów Hume’a. Podobnie jak Hume, sądził on, że osiągnięcie wiedzy pewnej jest możliwe jedynie poprzez zerwanie związku z doświadczeniem¹⁰. Żadna wiedza oparta na doświadczeniu nie jest wiedzą pewną. Twierdzenia oparte na doświadczeniu mają jedynie charakter probabilistyczny, co nie jest jednak wystarczającym warunkiem naukowego uznawania twierdzeń, aby bowiem dane twierdzenie mogło zostać włączone w obręb jakiejś nauki, musi być ono logicznie powiązane z jej pozostałymi twierdzeniami. Czeżowski różni się jednak od Hume’a (a także od dwudziestowiecznych pozytywistów) sposobem pojmowania doświadczenia: dla niego doświadczeniem empirycznym są również przeżycia oparte na intuicji.

⁸ T. Czeżowski, *O rzetelności, obiektywności i bezstronności w badaniach naukowych* [w:] *Pisma z etyki i teorii wartości*, red. P. Smoczyński, Wrocław 1989, s. 225.

⁹ T. Czeżowski, *Klasyfikacja rozumowań i jej konsekwencje w teorii nauki* [w:] tegoż, *Filozofia na rozdrożu (Analizy metodologiczne)*, Warszawa 1965, s. 179.

¹⁰ R. Wiśniewski, *O możliwościach recepcji etyki empirycznej Tadeusza Czeżowskiego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Filozofia” 1991, t. XIII, z. 234.

Ponieważ nauka jest określonym zbiorem twierdzeń o świecie, nie zależy ona zatem od żadnych czynników subiektywnych, takich jak indywidualne stany psychiczne, kultura danej społeczności, obowiązująca w danej chwili konwencja itd. Czeżowski sądzi, że czynniki subiektywne stanowią jedynie wstępne stadium budowania nauki. Stąd wykład swoich poglądów epistemologicznych Czeżowski rozpoczyna od rozróżnienia dwóch rodzajów przeżyć psychicznych. Otóż wśród zjawisk psychicznych, zdaniem uczonego, możemy wyodrębnić przedstawienia i przekonania. Przedstawienia filozof określa jako nasze subiektywne myśli, które towarzyszą nam, gdy patrzymy na jakiś przedmiot, przypominamy sobie go, wypowiadamy jakąś nazwę itp. Przekonanie natomiast powstaje w momencie, gdy uzyskujemy pewność co do istnienia tego przedmiotu. Innymi słowy, stwierdzając przedmiot przekonania (każde przekonanie ma bowiem swój przedmiot), stwierdzamy tym samym istnienie tego przedmiotu. Przedstawienia i przekonania są według Czeżowskiego ściśle ze sobą powiązane, ponieważ pierwsze są warunkiem drugich w tym sensie, że dostarczają motywacji do ich powstawania¹¹. Przekonania nie muszą odnosić się do realnie istniejących przedmiotów, mogą także dotyczyć przedmiotów, o których sobie przypominamy (przekonania przypomnieniowe), przedmiotów będących rezultatem naszej wyobraźni (przekonania wytwórcze) oraz przedmiotów, o których dowiadujemy się drogą analizy struktury innych przedmiotów. Każde przekonanie ma swoją treść, która jest stwierdzana w formie sądu.

Inną ważną różnicą pomiędzy nauką a innymi rodzajami powiązanych ze sobą logicznie twierdzeń jest fakt, że nauka posługuje się zdaniami twierdzącymi (asercjami). Czeżowski rozróżnił mianowicie dwa sposoby użycia zdań: stwierdzenia, które można poprzedzić sformułowaniem „prawdą jest, że...”, oraz supozycje (przypuszczenia), które można poprzedzić sformułowaniem „przyjmijmy, że...”. W przeciwieństwie do asercji przypuszczenia nie wyrażają przekonań, lecz przedstawienia przekonań, nie można im także przypisać wartości logicznych. Z supozycji składają się m.in. powieści, bajki, itp.¹²

Powiązane ze sobą, prawdziwe przekonania Czeżowski określa mianem wiedzy. Całość przekonań jednostki tworzy jej wiedzę subiektywną, filozofia natomiast, a w szczególności logika, zajmuje się wiedzą zobiektywizowaną, składającą się z prawdziwych przekonań możliwych do zakomunikowania innym (czyli przekonań zawierających tę samą treść). Nauka z kolei jest działalnością polegającą na zdobywaniu wiedzy w tym właśnie sensie. Współczesna

¹¹ Por. T. Czeżowski, *Odczyty filozoficzne*, Toruń 1969, s. 40 i nast.; tenże, *Logika. Podręcznik dla studiujących nauki filozoficzne*, Warszawa 1968.

¹² Rozróżnienie to jest istotne dlatego, że Czeżowski przyjmuje teorię sądów, zgodnie z którą wszystkie sądy są egzystencjalne, tzn. stwierdzają istnienie czegoś. Por. T. Czeżowski, *Odczyty filozoficzne...*, s. 59; tenże, *Główne zasady nauk filozoficznych*, Toruń 1959, s. 65.

nauka, wskazuje Czeżowski, różni się od nauki dawniejszej pod kilkoma istotnymi względami. Przede wszystkim nauka ta nie traktuje wiedzy jako całkowicie i ostatecznie pewnej, nie uważa jej nawet za bardziej pewną od wiedzy zgromadzonej w przeszłości, a jedynie za bardziej dokładną. Ponadto nauka współczesna nie posługuje się metodą dedukcyjną, a jej uzasadnienia mają charakter cząstkowy.

Nauka składa się z poszczególnych dyscyplin, które można w różny sposób klasyfikować. Czeżowski przedstawił trzy kryteria klasyfikacji nauki: podmiot, rodzaj uzasadnienia oraz zadanie (cel). Według kryterium podmiotu nauka dzieli się na nauki mające konkretny przedmiot (nauki fizyko-chemiczne, biologiczne, psychologiczne i humanistyczne) oraz mające przedmiot abstrakcyjny (logika i matematyka). Według kryterium uzasadniania Czeżowski dzieli nauki na posługujące się rozumowaniem dedukcyjnym i redukcyjnym oraz na nauki, w których występują przesłanki *a priori* i takie, gdzie są przesłanki *a posteriori*. Trzecie kryterium pozwala podzielić nauki na teoretyczne i praktyczne. Zauważyć należy, że Czeżowski nie dzielił nauk w sposób tradycyjny, a więc na nauki ścisłe i humanistyczne, wychodził bowiem z założenia, że każda nauka powinna w jednakowym stopniu spełniać kryteria naukowości, nie może być zatem nauk mniej i bardziej ścisłych. Nauki humanistyczne różnią się od przyrodniczych jedynie stopniem ogólności twierdzeń: podczas gdy podstawą nauk humanistycznych (idiograficznych) są twierdzenia indywidualne, nauki przyrodnicze dążą do maksymalnego uogólnienia twierdzeń jednostkowych.

Najważniejszym jednakże z punktu widzenia filozofii wnioskiem, jaki z tych rozważań wysnuwa Czeżowski, jest stwierdzenie, że także teorie metafizyczne mają określoną strukturę logiczną, czyli są interpretacjami logiki, nic zatem nie stoi na przeszkodzie, by również metafizykę uznać za dziedzinę nauki. Metafizykę uczoney traktował w sposób szczególny, uważał bowiem, że jako jedyna dyscyplina naukowa zajmuje się ona wyjaśnianiem świata w całości (opierając się na wynikach innych nauk lub na intuicji). Najogólniejszą dziedziną filozofii jest, według Czeżowskiego, metafizyka, bada ona bowiem nie tylko świat realny, lecz także pozazmysłową sferę rzeczywistości. Ponieważ filozofia miała być nauką (z czego wynikało m.in., że jej teorie nie mogą być sprzeczne z teoriami nauk przyrodniczych), zatem także metafizyka powinna posługiwać się metodą naukową i w badaniu świata zrezygnować z metod nienaukowych, a więc np. z przyjmowania jakichkolwiek założeń o naturze rzeczywistości, a także posługiwania się intuicją. Metafizyka, sądził Czeżowski, powinna posługiwać się tą samą metodą, co nauki przyrodnicze, a więc metodą indukcyjną¹³.

¹³ T. Czeżowski, *O metafizyce, jej kierunkach i zagadnieniach*, Toruń 1948.

Aby zaś metafizyka, podobnie jak inne dziedziny filozofii, była w pełni tego słowa znaczeniu nauką, nie może poprzestać na analizach pojęciowych, lecz musi formułować teorie analogiczne do teorii w naukach przyrodniczych, tzn. składające się z powiązanych logicznie łańcuchów twierdzeń. Spełnienie tego warunku sprawi, że filozofia stopniowo zmieniać się będzie w naukę ścisłą¹⁴.

Logika i epistemologia nie były jedynymi obszarami naukowych zainteresowań Czeżowskiego. Oprócz logiki formalnej i metodologii nauk zajmował się on aksjologią, etyką (głównie metaetyką, nie przedstawił bowiem własnej teorii etycznej), wypowiadał się także na tradycyjne tematy filozoficzne z dziedziny ontologii¹⁵. Omówienie koncepcji aksjologicznych i etycznych uczonego warto zacząć od szkicowego przedstawienia jego poglądów ontologicznych, u Czeżowskiego stanowią one bowiem podstawę zarówno aksjologii, jak i metaetyki.

Otóż Czeżowski przyjął, że wartości należą do transcendentaliów, czyli najbardziej ogólnych pojęć odnoszących się do wszystkich bytów. Podzielił on transcendentalia na dwa rodzaje: transcendentalia ponadkategorialne (takie, które w hierarchii ogólności pojęć są bardziej ogólne od kategorii, czyli byt) i modalne (takie, które są bardziej ogólne od kategorii), czyli istnienie, w obrębie którego można z kolei wyodrębnić konieczność, możliwość oraz wartość. Transcendentalia modalne są w koncepcji Czeżowskiego nieprzedstawialne, a jedynie stwierdzalne jako treść sądów¹⁶.

Tak więc w dziedzinie aksjologii Czeżowski opowiadał się za obiektywnym istnieniem wartości, tzn. sądził, że wartości nie są cechami przedmiotów, lecz sposobem ich bycia. Dlatego wartości nie postrzegamy przy pomocy zmysłów, lecz ujmujemy je w aktach poznania intuicyjnego. Czeżowski rozróżnił cztery odmiany poznania intuicyjnego: zmysłowy sąd spostrzeżeniowy, introspekcyjny sąd spostrzeżeniowy, sąd ejdetyczny, czyli stwierdzający to, co w jednostkowym przedmiocie istotne, oraz sąd wartościujący. Trzy pierwsze odmiany odnoszą się do istnienia, tzn. określają możliwe lub konieczne istnienie przedmiotu, czwarta określa sposób istnienia, czyli wartość.

To intuicyjne poznanie nie różni się jednak w zasadniczy sposób od poznania empirycznego, wartości ujmujemy bowiem *de facto* w podobny sposób, w jaki postrzegamy przedmioty materialne, tzn. za pośrednictwem ich wyobra-

---

¹⁴ I. Dąmbska pisała o stosunku Czeżowskiego do metafizyki: „poglądy filozoficzne prof. Czeżowskiego są wyrazem próby pogodzenia dwóch postaw filozoficznych: sceptycznego krytycyzmu poznawczego oraz akceptacji możliwości i potrzeby metafizyki jako nauki”. I. Dąmbska, *Tadeusz Czeżowski [w:]* tejsze, *Rozprawy filozoficzne*, Toruń 1969, s. 18.

¹⁵ Zajmował się także historią logiki, w której starał się realizować zgłoszony przez Łukasiewicza postulat tworzenia nowej historii logiki, pisanej z perspektywy jej współczesnego stanu.

¹⁶ T. Czeżowski, *Transcendentalia – przyczynek do ontologii*, „Ruch Filozoficzny” 1977, t. XXXV, nr 1–2.

żeń. Istnienie przedmiotów materialnych, zdaniem Czeżowskiego, stwierdzamy w „przekonaniach postrzeżeniowych”, czyli w wyobrażeniach postrzeganych przedmiotów, na które zwrócona jest nasza uwaga¹⁷. Innymi słowy, obejmując uwagą wyobrażenie postrzeganego przedmiotu, stwierdzamy istnienie tego przedmiotu, czyli dochodzimy do przekonania postrzeżeniowego. Czeżowski sądzi, że w analogiczny sposób ujmujemy wartości. Różnica polega na tym, że w przypadku przekonania postrzeżeniowego dochodzi do stwierdzenia istnienia przedmiotu, natomiast w przypadku ujmowania wartości stwierdzamy, że danemu przedmiotowi przysługuje określona wartość. Doświadczenia wartości nie sposób sprowadzić do czysto subiektywnego przeżycia, ponieważ wartości jako należące do istnienia przedmiotu istnieją niezależnie od poznającego je podmiotu.

Zaznaczyć tu należy, że poznanie intuicyjne nie dotyczy wewnętrznych stanów psychicznych, nie jest rodzajem introspekcji, lecz obejmuje przedmioty istniejące (lub mogące istnieć) niezależnie od podmiotu postrzegającego. Czeżowski wyjaśnia to w sposób następujący: „Rozumienie intuicyjne ujęcie całości, oceny jako procesy poznawcze znajdują swój wyraz w zdaniach jednostkowych, różniących się od innych zdań jednostkowych, mianowicie zdań postrzeżeniowych, doświadczenia zmysłowego lub introspekcyjnego, jedynie swoją treścią. Dostarczają one wiedzy o tych dziedzinach rzeczywistości, do których nie sięga doświadczenie przyrodnicze, a które scharakteryzowaliśmy jako swoiste dla badania humanistycznego”¹⁸. Pogląd, że stwierdzanie wartości przedmiotu jest czynnością analogiczną do stwierdzania jego istnienia, przestaje zaskakiwać, jeśli weźmiemy pod uwagę, że Czeżowski zaklasyfikował określenia typu „piękny”, „dobry” itd. nie do grupy przymiotników oznaczających cechy („zielony”, „kwadratowy”), lecz właśnie do transcendentaliów, czyli wyrażień w rodzaju „istniejący”, „możliwy”, „konieczny” itd. Przymiotniki te są według Czeżowskiego „odpowiednikami funkcyjów zdaniotwórczych”¹⁹.

Stwierdzanie wartości jest więc rodzajem doświadczenia, w wyniku którego uzyskujemy jednostkowe sądy, które Czeżowski określał mianem ocen, te zaś możemy następnie uogólniać w formie teorii etycznych lub estetycznych. Teorią taką jest zbiór wszystkich twierdzeń dotyczących wartości w każdej z tych dziedzin. Z tego punktu widzenia etyka jest dziedziną empiryczną,

¹⁷ Por. T. Czeżowski, *Etyka jako nauka empiryczna* [w:] tegoż, *Pisma z etyki i teorii wartości...*, s. 97.

¹⁸ T. Czeżowski, *O naukach humanistycznych*, Toruń 1946.

¹⁹ T. Czeżowski, *Czym są wartości* [w:] tegoż, *Filozofia na rozdrożu...*, s. 120. Por. też W. Janikowski, *Transcendentalia w teorii wartości Tadeusza Czeżowskiego* [w:] *Tadeusz Czeżowski...*, s. 167.

opiera się bowiem na doświadczeniu. Owo doświadczenie intuicyjne może, jak każde doświadczenie, być obarczone błędami, można je także udoskonalić, dzięki czemu jest możliwy rozwój etyki. Sądy powstałe droga poznania intuicyjnego pozostają wobec siebie w określonych relacjach, przy czym dla etyki szczególne znaczenie mają konflikty pomiędzy nimi. Czeżowski sądził, że sprzeczności pomiędzy ocenami można uniknąć poprzez modyfikacje terminów w którejś z norm, doprecyzowania znaczeń pojęć etycznych poprzez odniesienie ich do określonego kontekstu lub sprowadzenie sprzecznych norm do normy wyższego rzędu²⁰.

Podobnie jak uogólnienia sądów jednostkowych w naukach przyrodniczych sądy ogólne w etyce (które można przekształcić w normy etyczne) mają charakter probabilistyczny i cząstkowy, tzn. nie obejmują całego możliwego doświadczenia etycznego. Według Czeżowskiego istnieją dwa rodzaje teorii etycznych: etyka empiryczna, indukcyjna, której podstawę stanowią sądy oparte na doświadczeniu intuicyjnym, oraz etyka dedukcyjna, która formułuje wnioski dotyczące wartości poprzez wnioskowanie z uprzednio przyjętych aksjomatów. Uczony nie dostrzegał jednak sprzeczności pomiędzy tymi dwoma rodzajami teorii, przeciwnie, sądził, że etyka oparta na dedukcji pełni dla etyki empirycznej funkcję analogiczną do tej, jaką matematyka pełni w stosunku do nauk przyrodniczych²¹.

Wprawdzie, jak wspomniałem, Czeżowski nie podejmował rozważań nad znaczeniem norm etycznych w życiu jednostki, sądził jednak, że etyka powinna dostarczać człowiekowi zasad postępowania, w szczególności zasad odnoszących się do sensu życia. Problem sensu życia nie należał wprawdzie, jego zdaniem, w całości do etyki, leżał bowiem na granicy etyki, psychologii i teorii poznania, niemniej jednak rozwiązanie problemu „kryzysu sensu” było, według autora *Filozofii na rozdrożu*, zadaniem filozofii. Sam uczony sądził, że „życie ma sens, jeżeli tak zostało ułożone, iż tworzy całość zmierzającą rozumnie ku zrealizowaniu celów najlepszych z tych, do których zrealizowania w danych warunkach jesteśmy zdolni”²². Aby nakreślić „najlepsze cele”, konieczna jest umiejętność odróżniania autentycznego dobra od zła, a także odróżniania tego, co lepsze, od tego, co gorsze. Umiejętność tę Czeżowski nazywa mądrością życiową, a zdolność wytrwania w realizacji założonych celów – silną wolą. Warunkiem odnalezienia sensu życia jest zatem posiadanie obydwu tych umiejętności.

²⁰ T. Czeżowski, *Odczyty filozoficzne...*; tenże, *Filozofia na rozdrożu*, Warszawa 1965.

²¹ Krytyczne uwagi dotyczące tej koncepcji przedstawia T. Czarnik. Por. tenże, *Zagadnienie norm moralnych w filozofii T. Czeżowskiego* [w:] *Tadeusz Czeżowski (1889–1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, red. W. Tyburski i R. Wiśniewski, Toruń 1992.

²² T. Czeżowski, *Jak rozumieć sens życia?* [w:] *Pisma z etyki i teorii wartości...*, s. 172.

Bibliografia

- Czeżowski T., *Cierpienie (Rozważania z zakresu etyki)*, „Życie i Myśl” 1970, nr 3.
- Czeżowski T., *Filozofia na rozdrożu (Analizy metodologiczne)*, Warszawa 1965.
- Czeżowski T., *Główne zasady nauk filozoficznych*, Toruń 1959.
- Czeżowski T., *Logika. Podręcznik dla studiujących nauki filozoficzne*, Warszawa 1968.
- Czeżowski T., *O metafizyce, jej kierunkach i zagadnieniach*, Toruń 1948.
- Czeżowski T., *O naukach humanistycznych*, Toruń 1946.
- Czeżowski T., *Odczyty filozoficzne*, Toruń 1969.
- Czeżowski T., *Propedeutyka filozofii*, Wilno 1938.
- Czeżowski T., *Transcendentalia – przyczynek do ontologii*, „Ruch Filozoficzny” 1977, t. XXXV, nr 1–2.
- Dąmbska I., *O niektórych punktach stycznych filozofii Tadeusza Czeżowskiego i Franciszka Brentany*, „Przegląd Filozoficzny” 1979, nr 8.
- Dąmbska I., *Rozprawy filozoficzne*, Toruń 1969.
- Jadczak R., *Mistrz i jego uczniowie*, Warszawa 1997.
- Pisma z etyki i teorii wartości*, red. P. Smoczyński, Wrocław 1989.
- Polska filozofia powojenna*, red. W. Mackiewicz, t. I, Warszawa 2005.
- Słownik filozofów polskich*, red. B. Andrzejewski i R. Kozłowski, Poznań 2006.
- Tadeusz Czeżowski (1889–1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, red. W. Tyburski i R. Wiśniewski, Toruń 1992.
- Wiśniewski R., *O możliwościach recepcji etyki empirycznej Tadeusza Czeżowskiego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Filozofia” 1991, t. XIII.
- Woleński J., *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*, Warszawa 1985.

Tadeusz Czeżowski – areas of practising philosophy

Summary

This article presents the views of Tadeusz Czeżowski, who was one of the most prominent representatives of the Lviv-Warsaw school. He formulated a number of rules defining the rules of conducting science. His most important conclusion is that also metaphysical theories have a specific logical structure, i.e. they are interpretations of logic, therefore there is nothing to prevent metaphysics from also being considered as a branch of science. According to Czeżowski, there are two types of ethical theories: empirical ethics, and deductive ethics. Czeżowski, however, did not attempt to create his own ethical system.

Keywords: Czeżowski, philosophy, science, history of philosophy, Polish philosophy